

XALQARO XUSUSIY HUQUQDA ALIMENT MAJBURIYATLARINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING HUQUQIY TAXLILI

Fatxullayeva Sevaraxon Ravshan qizi

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Bilamizki , fuqarolik-huquqiy munosabat ishtirokchilari o'rtasida aliment bo'yicha munosabatlar mavjud.Ushbu huquqiy munosabat tomonlar uchun huquq va majburiyatlarni keltirib chiqaradi va tartibga soladi.Nafaqat milliy huquq tizimida balki xalqaro huquq sohasida ham murakkablashgan aliment undirish va to'lash tartibi bo'yicha ham bir qator normalar mavjud.Mazkur maqolada milliy huquq tizimi va xalqaro xususiy huquq tizimida aliment huquq va majburiyatlarini to'laqonli batafsil o'rganib, o'zaro farqli va o'xshash jihatlarini tahlil qilamiz.*

Abstract: *We know that there is alimony relationship between the participants of the civil-legal relationship. This legal relationship creates and regulates rights and obligations for the parties. The procedure for collecting and paying alimony is complicated not only in the national legal system, but also in the field of international law. In this article, we will study in detail the rights and obligations of alimony in the national legal system and the international private law system, and analyze their differences and similarities.*

Аннотация: *Известно, что между участниками гражданско-правовых отношений существуют алиментные отношения.Данные правоотношения создают и регулируют права и обязанности сторон.Порядок взыскания и уплаты алиментов сложен не только в национальной правовой системе, но и в области международного права.В данной статье мы подробно изучим права и обязанности по алиментам в национальной правовой системе и системе международного частного права, а также проанализируем их различия и сходства.*

Kalit so'zlar: *aliment tushunchasi, aliment huquq va majburiyatlari tushunchasi, alimentlar to'g'risida umumiy qoidalar, aliment huquq va mujburiyatlarining vujudga kelish asoslari.*

Key words: *the concept of alimony, the right to alimony and the concept of obligations, general rules on alimony, grounds for the emergence of alimony rights and obligations.*

Ключевые слова: понятие алиментов, право на алименты и понятие обязательств, общие правила об алиментах, основания возникновения алиментных прав и обязанностей.

Aliment majburiyatlari mulkiy huquqiy munosabatlar doirasiga kirib shu bilan birga o'zining ba'zi bir maxsus belgilariga va xususiyatlariga ham ega. Aliment so'zi lotincha so'zdan olingan bo'lib «oziq-ovqat», «nafaqa», «ta'minot», «boqish uchun mablag'lar» degan ma'noni anglatadi⁴³. Umuman olganda, aliment tushunchasi ta'minot majburiyatlariga nisbatan qo'llaniladi. Oilaviy munosabatlar, ota-ona huquqlari, nikoh yoki mulk, shuningdek noqonuniy bolaga ham ta'minot majburiyati belgilangan. Demak, subyektlar doirasi qamrab olinadi. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvning tomonlarning o'zaro kelishuvlariga binoan o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi yozma ravishda amalga oshirilib notarial tasdiqlanishi zarur.

Aliment to'lash bilan bog'liq bo'lgan nizolarni o'z vaqtida va to'g'ri hal qilish bolalar manfaatlarini himoyasining muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi. Bolalarning sog'lom va barkamol avlod sifatida voyaga yetishida ota-onalar mas'ulligiga va ular o'zlarining voyaga yetmagan va voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj bolalarini ijtimoiy ta'minlashga majbur ekanligiga, ushbu majburiyatni ixtiyoriy ravishda bajarmagan ota (ona)dan aliment faqat sudning hal qiluv qarori yoki sud buyrug'i chiqarish orqali undirilishi belgilangan.

Qonunga muvofiq, voyaga yetmagan, shuningdek, voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj bolalar ta'minoti uchun aliment taraflarning kelishuviga ko'ra ixtiyoriy tartibda, shuningdek, sud tartibida undiriladi.

Aliment ota-onaning birining arizasi yoki da'vosi bilan, agar boshqa ota (ona) voyaga yetmagan bolalariga ta'minot berish majburiyatini bajarmagan holatlarda sud tartibida (sud buyrug'i yoki sudning hal qiluv qarori bilan) undiriladi. Voyaga yetmagan bolalarga aliment to'lash haqida ota-ona o'rtasida kelishuv bo'lmaganda, shuningdek, aliment ixtiyoriy ravishda to'lanmaganda va ota-onadan birortasi ham aliment undirish to'g'risidagi talab bilan sudga murojaat qilmagan hollarda, voyaga yetmagan bolalariga ta'minot berish majburiyatini ixtiyoriy ravishda bajarmagan ota (ona)dan aliment undirish haqidagi da'vo bilan voyaga yetmagan o'n to'rt yoshga to'lgan bola murojaat qilishga haqli. Voyaga

⁴³ Otaxo'jayev, F. M., and Sh R. Yo'ldosheva. *Oila huquqi*. Adolat/Adolat (Uzbekistan/Tashkent), 2007.

yetmagan bolalariga ta'minot berish majburiyatini ixtiyoriy ravishda bajarmagan ota (ona) va bola alohida yashagan hollarda, voyaga yetmagan o'n to'rt yoshga to'lgan bola ota yoki onasiga yoxud ota-onasining har ikkoviga nisbatan da'vo taqdim qilishi huquqiga ega. Ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan voyaga yetmagan bolalar ta'minoti uchun aliment vasiylik va homiylik organlari, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan yetim bolalar va bolalar uchun muassasalar, shuningdek, prokuror da'vosiga ko'ra, sudning hal qiluv qaroriga asosan undiriladi⁴⁴.

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 96-moddasiga muvofiq, voyaga yetmagan bolalarga aliment to'lash haqida ota-ona o'rtasida kelishuv bo'lmaganda yoki aliment ixtiyoriy ravishda to'lanmaganda va ota-onadan birortasi ham aliment undirish to'g'risida sudga da'vo yoxud ariza bilan murojaat qilmagan hollarda, vasiylik va homiylik organlari, shuningdek o'n to'rt yoshga to'lgan bola voyaga yetmagan bolaning ta'minoti uchun ota yoki onadan qonunda belgilangan miqdorda aliment undirish to'g'risida da'vo qo'zg'atishga haqlidir. Ota-ona va bola alohida-alohida yashagan taqdirda, vasiylik va homiylik organlari, shuningdek o'n to'rt yoshga to'lgan bola bir vaqtning o'zida ota va onadan voyaga yetmagan bolalarning ta'minoti uchun aliment undirish to'g'risida da'vo qo'zg'atishga haqli hisoblanadi.

Ota-ona voyaga yetmagan bolalariga ta'minot berish uchun aliment to'lash tartibini o'zaro kelishgan holda belgilashga haqlidirlar. Ya'ni sudning hal qiluv qaroriga yoki sud buyrug'iga asosan aliment undiriladi. Taraflar o'zlari ixtiyoriy asosda tanlash huquqiga ega bo'ladilar. Lekin shunday bo'lishiga qaramasdan, barcha to'lovlar voyaga yetmagan bolaning manfaati yuzasidan to'lanadi. Aliment to'lashi shart bo'lgan ota-onaning ish haqi va (yoki) boshqa daromadi doimo bir xilda bo'lmay, o'zgarib tursa yoxud daromadining bir qismini natura tarzida oladigan bo'lsa, shuningdek daromaddan ulush tarzida aliment undirish imkoniyati bo'lmasa yoki ota-ona rasman belgilangan ish haqi yoki daromadga ega bo'lmasa, voyaga yetmagan bolalarning ta'minoti uchun to'lanishi lozim bo'lgan aliment miqdori har oyda pul bilan to'lanadigan qat'iy summada belgilanishi mumkin⁴⁵.

Alimentni ixtiyoriy tartibda to'lash va sudning hal qiluv qaroriga muvofiq undirishning o'zaro farqlari bor. Ixtiyoriy to'lash tartibiga ko'ra, aliment to'lashi shart bo'lgan shaxs alimentni ixtiyoriy ravishda shaxsan yoki o'z

⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2016-yil 29-iyuldagi 11-sonli "Sudlar tomonidan voyaga yetmagan va voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz bolalar taminoti uchun aliment undirishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarori

⁴⁵ <https://lex.uz/ru/docs/-104720>

arizasiga muvofiq ishlab turgan joyida yoxud pensiya, nafaqa, stipendiya va boshqa turdagi mablag' olayotgan joyida to'lanadi. Alimentning ixtiyoriy ravishda to'lab turilishi aliment undiruvchini aliment undirish haqidagi da'vo yoki ariza bilan xohlagan vaqtda sudga murojaat qilish huquqidan mahrum etmaydi. Sudning xal qiluv qaroriga muvofiq aliment to'lashda, aliment olish huquqiga ega bo'lgan shaxs, aliment talab qilish huquqi vujudga kelganidan so'ng qancha muddat o'tganidan qat'i nazar, xohlagan vaqtda aliment undirish to'g'risidagi talab bilan sudga murojaat qilishga haqli hisoblanadi. Qarindoshlar va boshqa shaxslardan voyaga yetmagan bolalar uchun, shuningdek, voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj shaxslar ta'minoti uchun undiriladigan alim entning miqdori sud tom onidan aliment undirilayotgan shaxsning va aliment olayotgan shaxsning moddiy va oilaviy ahvolini hisobga olib, har oyda pul bilan to'lanadigan

qat'iy summada belgilanadi. A'zolarining va boshqa shaxslarning aliment majburiyatlari to'g'risida, aliment to'lash to'g'risida kelishuv bo'lmasa, u holda aliment to'lash to'g'risida sudga da'vo bilan murojaat etish mumkin.

Oila kodeksining 136-moddasida alim entni sud tartibida undirishga oid qoidalar berilgan. Aliment olish huquqiga ega bo'lgan shaxs, aliment talab qilish huquqi vujudga kelganidan so'ng qancha muddat o'tganidan qat'iy nazar, xohlagan vaqtda aliment undirish to'g'risidagi talab bilan sudga murojaat qilishga haqlidir Mazkur shaxs, nizo bo'lmagan taqdirda, voyaga yetmagan boialar uchun alim ent undirish to'g'risidagi ariza bilan sudga murojaat etishga haqli bo'lib, bu ariza buyruq tartibida ish yuritish tarzida ko'rib chiqiladi

Milliy huquq tizimida aliment undirish tartibi va subyektlarini yuqorida tahlil qildik, endilikda xalqaro huquq sohasida tartibga solinish darajasini tahlil qilamiz.

Aliment ehtiyoj va to'lov qobiliyatini o'z ichiga olgan ehtiyoj tushunchasi bilan juda o'xshash hisoblanadi. Bu huquq qabul qiluvchi turmush o'rtog'ini tan olish va kompensatsiya to'lash asosida oilaga qo'shgan hissasi va oilaga emas, balki vaqt va iste'dodni bag'ishlash natijasida kelib chiqadigan mehnat qobiliyatini yo'qotish bilan bog'liq xarajatlar. martaba rivojlanishi bilan bog'liq bo'ladi⁴⁶. An'anaga ko'ra, aliment zaruriy narsalarni ta'minlash uchun hayot, shu jumladan oziq-ovqat, kiyim-kechak va boshpanalar uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, oqilona transport xarajatlari, tibbiy va

⁴⁶ Blakesley, Christopher L. "The Law of Alimony." *The Catholic Lawyer* 31.4 (2017): 5.

dori-darmonlar, uy-ro'zg'or xarajatlari va qo'llab-quvvatlash natijasida hosil bo'lgan daromad solig'i majburiyatlari talab qilingan. Ba'zida aliment qo'llab-quvvatlanadigan turmush o'rtog'iga turmush tarzini davom ettirishga imkon beradigan miqdorda to'lanadi. Turmush o'rtog'i nikoh paytida o'rganib qolgan. Ko'pgina shtatlar reabilitatsiya alimentini belgilaydilar, bunda aliment yoki aliment ma'lum bir shaxs uchun tayinlanadi

Bu, nazariy jihatdan, qabul qiluvchi turmush o'rtog'iga to'lovchi turmush o'rtog'i bilan solishtirganda daromad olish qobiliyatiga nisbatan tenglik yoki o'zini o'zi ta'minlash holatiga erishishda yordam berish uchun amalga oshiriladi. Hozirgi vaqtda reabilitatsiya vositalarini qo'llash bo'yicha jiddiy munozaralar mavjud

aliment; doimiy aliment o'rniga mos keladimi va agar tegishli, qachon va qanday shartlarda berilishi kerak⁴⁷.

Dekretsizadan keyingi alimentlar berilganda, ba'zi shtatlar cheklovga ruxsat beradi. Qabul qiluvchi turmush o'rtog'i qo'llab-quvvatlanadigan vaqt miqdori bo'yicha belgilandi. Bu reabilitatsiya alimenti deb nomlanuvchi yondashuvdan keng foydalanilgan. Masalan, 1971 yilda Florida o'zining Dissolution of

Nikoh to'g'risidagi qonun,⁹⁰ reabilitatsiya alimenti tushunchasini amalga oshiradi.

Reabilitatsiya alimentining mashhurligi butun davomida sezilarli darajada oshdi va

mamlakatda aybsiz ajralish va mulkni adolatli taqsimlash paydo bo'lishi bilan birgalikda namoyon bo'ldi⁴⁸.

Qayd etilishicha, reabilitatsiya alimenti "ajrashgan shaxsga yordam berish uchun zarur bo'lgan mablag'larni nazarda tutadi" kasbiy ta'lim orqali jamiyatda foydali va konstruktiv rolni tiklashda yoki terapevtik tayyorgarlik yoki qayta tayyorlash va keyingi maqsadlar uchun reabilitatsiya jarayonida jamiyat yoki shaxslarning moliyaviy qiyinchiliklarini oldini olishda yoritiladi. Qabul qiluvchi turmush o'rtog'iga jamiyatda foydali rolni tiklashga yordam berish uchun "reabilitatsiya" yoki "terapiya" zarurligi haqidagi g'oya o'z hayotini er-xotinning farzandlarini tarbiyalash va tarbiyalash bilan o'tkazgan turmush o'rtog'iga nisbatan qo'llanilsa,

ularning uyiga g'amxo'rlik qilish oila va uy bekasiga hurmatsizlik va ba'zi bir institutsional ikkiyuzlamachilikni anglatadi⁴⁹. Biroq, reabilitatsiya alimenti uchun tegishli asos mavjud. Mulkn adolatli taqsimlashdan tashqari, to'lovchi

⁴⁷ Blakesley, Christopher L. "The Law of Alimony." *The Catholic Lawyer* 31.4 (2017): 5.

⁴⁸ See Gillman, Alimony/Spousal Support: From Punishment to Rehabilitation, 7 CoMMUNITY PROP. J. 135, 135 (1980); Note, supra note 58, at 676.

⁴⁹ See *In re Marriage of Morrison*, 20 Cal. 3d 437, 453, 573 P.2d 41, 52, 143 Cal. Rptr. 139, 150 (1978)

turmush o'rtog'i qabul qiluvchi turmush o'rtog'iga uning oila manfaati uchun "inson kapitali" sarflaganligi uchun kompensatsiyani ta'minlash uchun aliment to'lashi kerak. Bu har ikki tomonning ham o'zini tutishiga imkon beradi.

Aliment to'lovlari, odatda, sharoitlar jiddiy va sezilarli darajada o'zgarganligi, o'zgartirish adolatli va adolatli ekanligi isbotlanganda o'zgartirilishi mumkin. Bundan tashqari, ular odatda tugaydi. Qonunda belgilangan ruxsatsiz ham, birinchi instantsiya sudlari bunday huquqqa ega turmush o'rtog'ini qo'llab-quvvatlashni o'zgartirish yoki tugatishi mumkin⁵⁰. Ya'ni, odatda, bu kuch faqat sud dastlab aliment to'lashni buyurgan bo'lsa va faqat sud ajrashishni berganda o'z yurisdiksiyasini saqlab qolsa aliment undirdi. Agar yozuv "aniq" buni ko'rsatmasa, yurisdiksiya saqlanib qolishi va qabul qiluvchi turmush o'rtog'i miqdori bilan yetarli darajada ta'minlanadi. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv taraflarning o'zaro roziligi bilan istalgan vaqtda o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv qanday shaklda tuzilgan bo'lsa, uni o'zgartirish yoki bekor qilish ham o'sha shaklda amalga oshiriladi. Taraflarning moddiy yoki oilaviy ahvolda jiddiy o'zgarishlar yuz berganda hamda aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvni o'zgartirish yoki bekor qilish to'g'risida ular o'zaro kelisha olmaganda, manfaatdor taraf kelishuvni o'zgartirish yoki bekor qilish to'g'risidagi da'vo bilan sudga murojaat qilishga haqli. Sud aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvni o'zgartirish yoki bekor qilish masalasini hal qilishda taraflarning e'tiborga loyiq har qanday manfaatini hisobga olishga haqli hisoblanadi.

Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv tuzuvchi taraflar mustaqil ravishda aliment majburiyatini tegishli ravishda bajarmaganlik uchun javobgarlik belgilashlari mumkin. Aliment majburiyatini bajarmaganligi uchun belgilangan

javobgarlik javobgarni o'z vaqtida alimentni bajarishlik va uni to'xtatib qolishi bilan bog'liq holatlarni tezlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2016-yil 29-iyuldagi 11-sonli "Sudlar tomonidan voyaga yetmagan va voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz bolalar taminoti uchun aliment undirishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarori

⁵⁰ See, e.g., C. MARKEY, CALIFORNIA FAMILY LAW PRACTICE AND PROCEDURE § 21.60, at 21-78 (1984)

2. See, e.g., C. MARKEY, CALIFORNIA FAMILY LAW PRACTICE AND PROCEDURE § 21.60, at 21-78 (1984)

3. Blakesley, Christopher L. "The Law of Alimony." *The Catholic Lawyer* 31.4 (2017): 5.

4. ' See Gillman, Alimony/Spousal Support: From Punishment to Rehabilitation, 7 *COMMUNITY PROP. J.* 135, 135 (1980); Note, *supra* note 58, at 676.

5. See *In re Marriage of Morrison*, 20 Cal. 3d 437, 453, 573 P.2d 41, 52, 143 Cal. Rptr. 139, 150 (1978)

6. <https://lex.uz/ru/docs/-104720>

7. Отахо'jayев, F. M., and Sh R. Yo'Ldosheva. *Oila huquqi. Adolat/Adolat (Uzbekistan/Tashkent)*, 2007.

8. Константинова, К. А., and А. В. Олейникова. "ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В МЕЖДУНАРОДНЫХ СОГЛАШЕНИЯХ." *Вестник студенческого научного общества ГОУ ВПО «Донецкий национальный* (2020): 243.